

sajnál vmit' (EtSz.), *cikó* > *cinkó* 'a vöröshagyma csira-szára' (EtSz.), cseh *cikota* > *cinkóta* 'húros rigó' (? EtSz.), *esekedik* > *esenkedik* 'erősen vágyik, sóvárog' (MTsz.), *furakodik* > nyj. *furankodik* (MTsz.), *futrika* > *futrinka* 'futkározó, füрге' (MTsz.), *izék* > *izénk* 'takarmány-hulladék' (MTsz.), *kukorodik* (MTsz.) > *kunkorodik* (Mészöly: MNy. VII, 340—42), *lesekedik* > nyj. *lesenkedik* (MTsz.), *pérlekedés* > nyj. *pörlenkedés* (MTsz.), *pufákol* > nyj. *pufákol* (Pais: MNy. XXIV, 38), *silák* > *silánk* 'gyengén pislogó tűz' (MTsz.), (szl. *svlak* >) *szulák* > *szulánk* 'kúszó, földfutó v. a földön elfutó, elterjedő gyom, gaz, convolvulus' (ennek η hangja azonban talán a *fulánk* szó hatása; vö. *Simonyi*: Nyr. XLI, 187) *szuszék* > *szuszink* 'gabona v. liszttartó faláda' (MTsz.), *valaki* > nyj. *valanki* (MTsz.), (*zömök* <) nyj. *zomok* > *zomonk* (MTsz.). Eredeti alakja tehát ennek is csak *gyüszmékedik* volt, s ez éppen olyan analógiás hatás alatt keletkezett a 2. sz.-ú *gyüsz-mész* > *gyüszmész* igealakból, mint a fennebb tárgyalt *gyüszméköl*, csak hogy nem a gyak. -kol, -kél, -köl, hanem a gyak. -kod(ik), -kéd(ik), -kőd(ik) képző járult hozzá.

Mivel sem a *töszméköl*, sem a *gyüszméköl*, sem a **gyüszmékedik* (> **gyüszménékedik* és esetleg, ha az adat hiteles, > *gyüsménékedik*) tájszavak nincsenek meg *Szinnyi* MTsz.-ában, azért tisztelettel kérem e cikk olvasóit, szíveskedjenek e folyóirat szerkesztőségével közölni, hogy hol, milyen hangalakban és milyen jelentéssel használja őket az alföldi magyar nép.

Horger Antal.

Bia és Bega.

Az előbbiről, *Bia* faluról, *Csánki*-ban mindössze ennyi van: 1446, *Bia*, *Bya*. Nyomban megmondjuk, hogy török nevet gyanítunk benne.

Hia a gömöri *Beje* (Beye), a *bej*-ből (= főnök) van -e képzővel (M. Ny. 1929 : 121), akkor e *Beje* alakhoz feltételezhetünk egy *Beja* alakot is (l. pld. *Cseke* és *Cseka* F. és E. 1929, *Szepe* és *Szepa* M. Ny. 1929 : 39 stb.). Ilyen alak a régiségben elő is jön, mégpedig személynévképpen (1208: *Beya*, Gamáson). Ennek a *Beya* alaknak már most *Bija* alakja is lehetséges s ebből viszont *Bia* is (v. ö. pld. *Buadi* és *Buiad*, szolganevek, *Meád* és *Majád*, falu Somogyban, *Kovács*: Index). Különböztetjük, hogy a *beg*, *bej*-nek van *bij* és *bi* alakja is s föltehetőleg ebből lett nálunk *Bi-borc*, *Biborcfalva* (< *Bij* + *barsz* > *Bibarc* > *Bibarc*).

A gömöri *Beje* (mely korábban talán *Bejé* volt, s ebből lett a név elhomályosodása után *Beje*) bizonyára egy hasonló nevű embertől kapta nevét. (l. *villa Bey*, 1216: *Kovács*). *Forgon Mihály* munkája szerint (Gömör m: nemes családai I:114) a községet már a XIII. sz.-ban a *Bey* (*Be* + *i*, *Be* + *ji*) család bírta. Ez a név azonban már alkalmasint a *Bejé* > *Beje* falu nevéből származott ilyenformán: *Bejey*, *Bejy*, *Bey* (v. ö. ehhez: *Bátkay* > *Bátky* v. *Dapsay* > *Dapsy* gyökeres családok ugyanott).

Egy *Bey* család Békésben is élt a XV. sz.-ban. Ez *Bő*-ről származott oda (*Karácsonyi*: Békés m. tört. 1: 25). minthogy *Bő* (*Bé*) a *Beg* (v. *Bej*) személynévből származik, ez is alkalmasint *Bő* + *i* < *Béj* + *i*, *Bé* + *y*.

Ugyanott és ugyanakkor szerepel egy *Bek* és *Bekfy* család is. Aligha kétséges, hogy ezek meg a *beg* alakokkal kapcsolhatók össze. *Beg* és *Bek*, meg egész sereg továbbképzésük, gyakori személy- és helynév a

régiségben. Ezzel kapcsolatban azt a gondolatot vetjük fel, vajjon nem ez van-e bent *Békés* nevében is (v. ö. talán: *Bekes*, *Bekus* eques in Forkosig, *Kovács*; *Beges*, Biharban, *Bekes* Baranyában, *Csánki* stb., vagy *Szep* > *Szepes*, M. Ny. 1929: 39. Az Etym. Sz. *Békés* nevét a különben szintén török eredetű *béke* szavunkból magyarázza).

Kovács Indexében egy adat így szól: „*Beke* filius Lechk, bissenus, testis 1270—1290“, vagy u.-ott „*Itce*, fil. *Itemir* bissenus testis“ stb. Föltehető ezek alapján, hogy *Beke* besenyő név (v. ö.: *Mahmud al Kasgari*: *bäki* = Männername. Ugyanott *bäklün* = Männername). Érdekes adat, hogy a baranyai *Bejke*, *Beke*-nek is van írva (*Csánki*). A *Beke* tehát kicsinyítő alak volna. Lehet, hogy idetartozik a baranyai *Bélye* is. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezek a törökös személynevek nem takarnak feltétlenül török etnikumot, mert sűrűn látjuk, hogy idegen nemzetségek tagjai is viselnek, pld. *Beke* nevet, ami vagy arra mutat, hogy némely személynevek divatosak voltak, vagy arra, hogy az idegen nemzetségbeli egy török hagyományt őrző családba házasodott be. Erre a kérdésre igen tanulságos és a fajkeveredés szempontjából is értékesíthető adatokat lehet találni.

Egy *Bek* nevű ember 1277-ben a török nevű *Csekén* (Somogy) lakott. (I. F. és E. 1929: „Cseke“). Más helyen (F. és E.) több példát hoztunk fel rá. Most egy idevágót említünk. *Kovács* Indexében találjuk ezt az adatot: „*Beya* caput mansionis in villa Gamas 1208“ (Somogy). *Beya* tehát magyarul a „falu v. nemzetség hadnagya“, amit törökül *übeg*-nek, vagy *tudbeg*-nek mondanának. Ehhez szépen illik az, hogy Gamástól nem messze bukkan fel *Torvaj* falu nevével kapcsolatban (ez alkalmasint szintén török név) egy *Tudbeg* nevű ember (= a nép bég-je, basá-ja, főnöke, feje) vagy hogy a fehérmegyei *Besenyő* falu közelében szereplő *Tudbeg*-nek fiát *İbeg*-nek (= a nép v. vidék bég-je) hívták (I. F. és E. 1929: „Ok és Ugocsa“). Hogy *Gamas* alkalmasint törökből magyarázható, arról egy kérdésre adandó válaszomban máshol szölok.

Még gyakoribb eset az, amit más alkalmakkor többször hangoztatunk, hogy ezek a törökös helynevek csomóan fordulnak elő, aminek ismét van településtörténeti értéke. A gömöri *Beje* közelében volt pld. *Tukaj* (*Csánki*; F. és E. 1928: 204), aztán *Keszé*, *Baraca*, *Gömör* (terra) és *Bozókháza*. A megye nógrádi határán van *Bód* + *falva* (ma *Bójtfalva*). Közvetlen közelében van *Bolgárom*, innen nem messze *Bást* és *Tajti*. Az előbbi a török *bas* 'fej', az utóbbi a *taj* 'csikó' szóból. A *Básty* család őse a török nevű *Itemir* (I. F. és E. 1929: „Bas“).

Bia (Bija) tehát eszerint török sz.-név volna. Talán támogatja ezt az is, hogy közvetlen szomszédságában van *Kozár* (ma *Kozárom*) puszta. Azt hisszük, hogy a szomszédos *Torbágy* (Anonymus *Turobag erdeje*) is török név. (Erről máskor.)

Korábban megírtuk (F. és E. 1929: „Ok, Ugocsa“), hogy Fejérben kedvelt, vagy hagyományos családnév volt a *Beg*. A Biától nem messze fekvő Diós is följegyzik 1326-ban *And beg*-et, akinek fia meg *İlbős* volt. (U.-ott.) Érthető tehát, hogy Diós határában *Kawil*, szerintünk töröknevű puszta volt (I. F. és E. későbbi számában: „Kab és társai“).

Az elmondottak alapján azt gondoljuk, hogy a torontáli *Bega* folyó nevében is a *beg* szó rejtőzhet. *Anonymus* „partes Begej“-t mond ugyan,

de bizonyos, hogy a folyót is így hívhatták, talán a *Beg* törzs bírt föld után (v. ö. *terra Burza*, vagyis *Bursza földje* s utána *Bursza*, *Barca patak*). *Begej* magyar v. török kicsinyítő képzős alak a *beg*-ből.* (Bizonyára ilyen lesz a *partes Kemej* is.) Talán az se véletlen, hogy a *Bega* mellett fekszik *Ittebe*, mely már 1221-ben az *Ite + bő* család monostoros faluja (l. fentebb *Ite + mir*).

Bega folyás (ú. n. „bara“, *Alparska bara* = Alpári bara néven) Bácsban is van, szép, törökös helységek között. *Iványi* mondja (Bács-Bodrog m. helyn. I.), hogy ezt a *Begát*, ma is hívják Begej-nek. Úgy látszik tehát, hogy *Bega* kicsinyítő képzős alakja a *Beg*-nek. Egy *Békatorok* nevű falu is van itt. Ez korábban *Begatorok* volt. Mivel Baranyában is volt egy *Békatorok* (Csánki: 1341-ben), föl kell tennünk, hogy itt is volt egy *Bega* patak. *Fejér*, (VII:2, 89) említ egy *Begallya* = *Begalja*? nevű baranyai terra-t, Beremend közelében, amit *Beke* mesternek adtak át, de erre egyéb adatot nem találunk. Nem tudjuk tehát, hogy a név miképpen tagolandó. Alkalmasint *Beg + alja*.

Bátky Zsigmond.

Közöli a vágást.

A gyökeres, romlatlan magyar nép mindennapi beszédében sokkal gyakoribb ez a szólás, mint a műveltek vagy az irodalom nyelvében. A népnyelvben egyáltalán nem jártas-költés vagy vele csak kevéssé ismerős tanult emberek legföljebb a Buda Halálából ismerik, ha ugyan ismerik, de érteni ez ismeretség ellenére is bizony sokszor vagy nem értik, vagy félreértik. A MNy. első évfolyamában (228—9. l.) *Lehr Albert* ejtette sorát számos példával megvilágított magyarázatának; s aki máshonnan már előzőleg nem tudta, onnan megtanulhatta, hogy a rossz, kátyús úton az ügyes kocsis szokta *közölni*, azaz a kerekek közé fogni a *vágást*, t. i. a kerékvágást, mert így elkerülheti az embernek módfölött kellemetlen, a kocsinak, szekérnek igen káros zökkenőket. Átvitt értelemben használva pedig akként szoktuk *közölni a vágást*, hogy 1. alkalomadtán úgy ügyeskedünk, úgy forgatjuk magunkat, hogy lehetőleg, módjával mindenkinek eleget tegyünk, 2. vitás v. peres ügyekben akként járunk el, hogy egyik félnek sem adunk egészen igazat, hanem mivel a szokásmondás szerint is középütt az igazság, akárcsak a *közölt vágás* a kerekek között, azért okos mértéktartással, megértéssel, a kardoskodó felek engesztelésével igyekszünk köztük igazságot tenni. Mert csak ekkor cselekszünk úgy, mint ahogy *Arany* mondja: „Mértékkal a bíró feleket juháztat, / *Közöli a vágást*, engedve hibáztat“ (B. H.).

Körülbelül így magyarázta ezt annak idején *Lehr A.*, de úgy látszik nem mindenki számára, vagy legalább is nem mindenkinek egyenlő tanulságul. Mert pl. a Nyugat 1925. évfolyama egyik könyvismertetésének írója *Arany* idézett helyének a legtökéletesebb félreértésével oly visszásan alkalmazza a címül írt szólást, hogy cikkének ezt a részét már csak a belőle fakadó önkéntelen komikum miatt is érdemes idézni ebben a szomorú világban. Ezt mondja amaz írás: „Olyan ő (t. i. *Steiner Lajos* Görgei és Kossuth c. könyvében), mint az igazságtevő, aki

* *Melich* azt mondja róla, hogy nem szláv eredetű („Honfogl. Magyarország, 193“).